

KOUDELA PÁL

ROMBAUER EMIL, A BRASSÓI FŐREÁLISKOLA ELSŐ IGAZGATÓJA

■ A Rombauerek évszázadokig éltek lőcsei szászokként a világtól némileg elzárt életüket, mígnem a 18. század végétől jelentős hazai s nemzetközi szereplőkké váltak. Az 1782-ben Lőcsén született Rombauer János Szentpétervárott I. Sándor cár udvari festője lett, az 1803-ban Lőcsén született Rombauer Tivadar alapította az Ózdi Gépgyárat, 1848-ban pedig a magyar gyáripar és kézműipar vezetője lett. A család ez utóbbi ága a szabadságharc bukása után Amerikába menekült, leszármazottjaik szinte mind sikeresek voltak, sokan közülük kiemelkedő eredményeket értek el: Tivadar egyik ükunokája, Koerner és felesége, Joan Rombauer alapította 1981-ben a híres Rombauer Vineyardot Napa Valley-ben, Észak-Kaliforniában.¹

Rombauer Emil, Tivadar unokaöccse, 1854-ben született Szklenón, Bars vármegyében, (ma Sklené Teplice Szlovákiában). A selmecebányai líceumba járt, ahol elsősorban klasszikus oktatásban részesült, de apja már fiatalkorában a természettudományok felé irányította. Idős korában így emlékezik meg erről: „Én mindig hálás vagyok és leszek a sorsomnak azért, hogy az én koromban nem volt még görög-pótló tanfolyam, s hogy egykor Homerost, a kedves Xenophont és Platont olvashattam, s gondolkodásmódomnak, világnézetemnek és idealizmusomnak leglényegesebb alkotóelemeit onnan merítettem.”² 1872-ben kezdte meg a stuttgarti politechnikumban építészmérnöki tanulmányait. Itt kedvenc tanára F. Th. Vischer lett, a híres esztéta és író, akinek *Auch Einr* című regénye élete végéig kedvelt olvasmánya maradt. A következő évben letöltötte egyéves önkéntesi szolgálatát a tűzérsegnél, amelyről nagy lelkesedéssel emlékezett meg, majd további két évet Stuttgartban. 1876 nyara Tübingenben találta a protestáns egyetemen; itt keresztény etikát, esztétikát és metafizikát hallgatott. Az 1876–77-es tanévben a budapesti egyetemen tanult, a következőben pedig a selmecebányai akadémián, majd visszament Budapestre, és 1881-ben tanári oklevelet szerzett vegytanból és természettanból.

1880 és 1882 között a József Műegyetemen a Kísérleti Természettan Tanszék tanársegédje, az ezt követő három évben pedig a Selmecebányai Evangélikus Lyceum tanára volt; itt egyetemes történelmet, német nyelvet és irodalmat oktatott. Itt ismerkedett meg Röck István gépgyáros lányával, Paulával, akit 1882-ben feleségül vett. Felesége révén olyan rokonokra tett szert, mint Munkácsy Mihály, Hunfalvy Pál és a Zsilinszky család. Breznyik János, a líceum igazgatója így minősítette: „Tanításban úgy, mint fegyvelemtartásban nagy ügyességet [...] tanúsított, [...] politikai nézeteire nézve szabadelvű, társadalmi tekintetben köztisztelő áll.”³ 1884-ben az Országos Középiskolai Tanáregyesület selmecebányai körének jegyzője lett. Első tantervreformról szóló dolgozatában, talán a pályakezdő jellegzetes idealizmusához híven igen magas eszményi álláspont jellemezte, és megalakulást nem ismelve bírálta korának iskolaügyi állapotát. Véleménye szerint a középiskolák feladata a tanítás – azaz a tananyag feldolgozása – révén a diákok individuális tehetségének fejlesztése s egyben jellemük, értelmük erősítése.

1885-ben az Országos Középiskolai Tanáregyesület központi bizottsága Trefort Ágoston felszólítására vitát rendezett, ahol április 25-én Rombauer Emil adott elő.

Javaslatára határozatot hoztak, miszerint szükséges legalább háromévente vizsgálatot tartani, és ennek eredményeképpen a nem megfelelő tanulmányi eredményt elérő diákokat eltanácsolni az iskolákból. Az iskolák önkormányzati jogának – pedagógiai értelemben – bővülnie kell, a tanárképzést át kell alakítani, és több tankönyvet kell írni, hangzottak el a javaslatok. Rombauer Budapesten megismételte előadását a tanáregyesület júliusi közgyűlésén.⁴ Előadása pozitív visszhangot keltett a sajtóban, ami életében fordulópontot jelentett. Ennek révén szerzett olyan hírnevet, hogy amikor az újonnan létesített brassói főreáliskolába igazgatót kerestek, rá esett a választás. Nagy jelentőséget tulajdonítottak ugyanis a brassói iskolaalapításnak, hiszen a nagy múltú szász és a felsőfokú román iskolákkal nehéz volt felvenni a versenyt. Ennek ellenére az iskolát kezdetben bérházakban helyezték el, és csak később vettek egy telket, amelyen az építkezést 1889-ben fejezték be.⁵ Rombauer Emilnek nem volt könnyű dolga a soknemezetiségű városban, illusztrálja ezt az alábbi levél, amelyet a városi tanácsnak írt. „A Magyar Királyi Állami Főreáliskola két bérháza közé ma először elhelyezett malacvásár arra kényszerített, hogy a tanítást beszüntessem, s a tanulókat haza bocsássam, az ott uralkodó zaj miatt a tanítás merő lehetetlenség lévén. Meg vagyok győződve, hogy midőn Brassó Szabad Királyi Városának Tekintetes Tanácsa vásári szabályzatát olyképpen módosította, hogy azzal legzajosabb, legegészségtelenebb, legtisztátalanabb részét a Csergepiacra helyezte, melyen évszázadok óta – a tér neve után ítélve – a mai napig kizárólag a csergevásár folyt, s elhelyezte ezt éppen az állami főreáliskola két bérháza közé, ebben nem vezette szándékosság a tanintézettel szemben, s ez alapon nem is kételkedem, hogy a tényállásra utaló jelen soraim elegendők lesznek, hogy a vásár e része már mához egy hétre máshová helyeztessék.”⁶ A tanács azonnal válaszolt a levelére, amelyet Rombauer a sajtójával együtt közvették az iskola értesítőjében. Egyik tanártársa még huszonhat évvel később is élénken emlékezett rá, hogy milyen nagy botrányt keltett mindezzel.⁷ Szálka volt a szász értelmiség szemében, akik a Rombauerek, Szontaghok, Jahnok, Walterek, Bäumlerek, Raidlok, Ungerok, Horgerek, Moeszök, Hoffmannok és Binderek gárdájában „Hergelaufenes Renegatengesindel”-t (jöttment renegátcsöcselék) láttak.⁸ És szálka volt a magyarság szemében is, akik az iskolát gyanakvó szemmel nézték, eredetileg ugyanis a székelyudvarhelyi állami főreáliskola áthelyezését tervezték, ami a székelység szeme fényének számított. Mindezekon túl feszültséget keltett az is, hogy az iskola minden hazafiassága mellett úgy ítélte meg a székelység magatartását, hogy az szerinte konstruktív elemektől mentes ornamentális patriotizmus.

Az igazgatónak kellett a tantestületet összeállítania. Kitartásával és azzal a maximalista hozzáállással, amely már Selmezbányán jellemezte, sikerült kiváló tanári kart létrehoznia. Itt tanított Hoffmann Frigyes, az Eötvös-kollégium német irodalom tanára, Míka Sándor, a budapesti egyetem későbbi történelemtanára, majd pedig olyan nevek, mint Horger Antal és Moesz Gusztáv. A tanárokat egyenként gyűjtötte össze, a minisztériumba járva pályázatokért. Maximalizmusa nemcsak a tanárok kiválogatásában nyilvánult meg, hanem az oktatásban is. Irányítása alatt olyan szempontok valósultak meg, mint az, hogy egy tantárgycsoportot egy tanár tanítson, egy tárgyból egy tanuló egy tanár vezetése alatt maradjon éveken át; ez utóbbi szinte lehetetlen elvárás volt, hiszen a tanárok állandóan cserélődtek. Az idegen nyelvek tanításánál a tanárok az óra nyelvén tartották az órát (direkt módszer), ugyanakkor Rombauer hatalmas könyvtárat, szertárt és ásványgyűjteményt szerzett az iskolának, sőt még 1893-ban is ezek kétharmad részét saját pénzén vette, adomány formájában.⁹ Valójában Rombauer Emil kissé felülről szemlélte iskolája sorsának alakulását, olyan elvárásokat megfogalmazva és érvényesítve, amelyek nem alkalmazkodtak a kor realitásaihoz, így sem a pénzügyi korlátokhoz, sem az intézményi keretek és a lokális környezet elvárásaihoz, igényeihez. Megte-

hette mindezt, hiszen személyes anyagi lehetőségei jóval nagyobb mozgásteret engedtek számára, mint a környezetében másoknak, és elhivatottsága arra készítette, hogy ezeket igénybe is vegye. Elképzelései mindazonáltal nagyon előremutatóak voltak. A nevelési szokások terén határozottan ellenezte a büntetést, mint mondta, a mogyorófa nem nevel, csak fenyít. Szegény gyermeknek sohasem kellett a tandíjfizetés hiánya miatt elmennie, ő azt saját zsebéből fizette ki. Igyekezett a nemzetiségeket kibékíteni, belépett a szász egyesületekbe, előfizette a lapjaikat, és vendégségbe hívta őket és a magyarokat egyszerre. Példáját többen követték, még akkor is, ha nyilvánvaló volt, hogy mindezek a változások a személyéhez kötődtek, hiszen pusztán az a tény, hogy megengedték neki a saját vagyonának felhasználását, még nem teremtett nagyobb költségvetési keretet. Eötvös Lorándot már közösen fogadták az iskolák. A művelt, szakmai és pedagógiai téren is jól tájékozott, világos gondolkodású, jó humorú Rombauerrel való találkozás még jobban megerősítette Eötvösnek a tudós tanárokba vetett hitét, bizalmát.¹⁰ Később, a zöld szász aspirációk idején ez a jóindulat azonban már továtűnt.¹¹

Rombauer a sajtót is támogatta: 1899-ben a *Brassó* című lap a csőd szélére került. A főispán összehívta a magyarság vezető embereit, és sikerült megegyezniük, de a nyomdász a tartozást egy összegben követelte, a főispán azonban arra hivatkozva, hogy már nem sokáig marad hivatalában (miniszteri székbe távozott), nem adta oda. A kínos csöndben Rombauer felállt, és felajánlotta az összeget (1400 Ft) saját zsebéből, kifejezve reményét, hogy majd az új főispán visszafizeti, pénzét azonban sosem kapta meg.¹² Ugyanebben az évben az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Kolozsvárott rendezett kiállítást. Rombauer meghívta őket Brassóba, és a szászok adományából össze is gyűlt a pénz a kiállításra: kb. kétszáz képet állítottak ki, de a kiállításon senki sem vásárolt, így Rombauer kénytelen volt ismét „megmenteni a város becsületét”. Ugyanakkor jó kapcsolatot ápolta a szász festőkkel: Wellmann Róbert hosszabb időn át vendégeskedett nála, Rombauer házában festette Hunfalvy Pál arcképét, amely ma is az MTA gyűléstermét díszíti (a háttérben látható Rombauer könyvtára). Ez a barátság is segített abban, hogy a szász festők (Miesz Frigyes, Coulin Arthur, Wellmann Róbert) egyre gyakrabban keresték fel a budapesti tárlatokat képeikkel, és beilleszkedtek a magyar kultúrába. A nyolcvanas években a magyar dalárda nem versenyezhetett a németekkel és a románokkal: deficitesnek számított, és egyetlen alapító taggal sem rendelkezett. Mikor az új igazgató a városba érkezett, egyik első alapító tagja lett, 1890-től pedig elnöke, egészen 1904-ig.¹³

Rombauer Emil számos más közéleti feladatot is ellátott, így 1887 és 1903 között az evangélikus egyház első gondnoka volt, 1886-ban pedig a Brassói Magyar Evangélikus Esperesség megalakulásának emlékére kétszáz forintos alapítványt hozott létre, de alig volt az egyházközösségnek olyan zuga, ahova ne talált volna valamit, amit adományozhatott. Részt vett a Tiszakerületi Püspökség önálló esperességévé válásában is, 1886-tól 1888-ig az esperesség pénztárosi, 1896-ig felügyelői (világi elnöki) feladatát látta el. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet brassói fiókjának egyik alelnökévé, továbbá a vármegye és a város is képviselőjévé választotta. 1901-ben a szabadelvű párt jelöltjeként fellépett a zöld szászok ultra jelöltje ellen a szászhermányi választókerületben.

1891-ben jelent meg két cikke is a tanárképzés reformjáról.¹⁴ Egyrészt rendezni akarta a fizetéseket, másrészt a tanárképzés megalapozásánál kiemelte a középiskolák fontosságát. Harmadik javaslata nemcsak nyomtatásban jelent meg, hanem élőszóban is elhangzott a huszonöt éves jubileumi közgyűlésen. Kármán Mórral szemben foglalt állást, miszerint nem a bölcséleti fakultás vizsgarendjét kell szigorítani, és nem is annak kell a tanárképzést hivatássá tenni, hanem a közoktatási osztálynak (a középiskolák ügyét intéző osztály), hiszen nekik közvetlen érdekük. Tübingeni példára hivatkozott, és be is mutatta az ottani szervezeti fel-

építést, valamint hasonló intézmény felállítását szorgalmazta. Ez a termékeny gondolat nagymértékben támogatta az Eötvös-kollégium intézményének életre hívását. Már 1881-ben, amikor a párizsi villamossági kongresszuson Trefort kultuszminiszter megbízásából Eötvös Loránd és Than Károly képviselte Magyarországot, Trefort azzal is megbízta Eötvöst, hogy a francia oktatásügyet tanulmányozza. Bartoniek Géza emlékezete szerint nagyjából ettől az időtől fogva reménykedett Eötvös abban, hogy sikerül Magyarországon felállítani egy kollégiumot a párizsi École Normale Supérieure mintájára.¹⁵ 1895-ig mégis számtalan dolognak kellett történnie, hogy az intézmény megalakulhasson. A kilencvenes években merült fel az egységes középiskola gondolata is, és a miniszter egy csoportot szervezett ez ügyben, amelybe Rombauer Emilt is beválasztották. Az 1893. IV. tc. a tisztviselők fizetésrendezésének előkészítéséért is sokat tett azzal, hogy a tanárokat a IX. és a VIII. osztályba sorolta, s egyben a vidéki tanárok fizetését is a fővárossal egyenlővé szándékozta tenni a jövőben. Ugyanakkor a törvény sok gondot, egyenlőtlenséget is okozott, de a bajok orvoslására létrehozott bizottságnak – amelynek Rombauer is tagja volt – sikerült e Széll-féle javaslatot kieszközölnie. Ennek alapján a tanárságot kiemelték a tisztviselői rangfokozatok közül, és külön kapott volna fizetést, de később az 1903-ban bekövetkezett politikai felfordulás miatt sosem lett belőle törvény. Az 1904. évi a fizetésekről szóló I. tv.-ben Rombauer Emilnek azonban csalódnia kellett.

Mindezt azonban számtalan szakmai siker előzte meg. Az 1895-ben *A tankegyenértékelés több intenciója* címmel közölt írása fogalmazta meg elsőként azt az igényt, hogy az engedélyezés általános legyen, s ez a szempont bekerült Wlassics 1896-ban kiadott szabályzatába is. Ugyanebben az évben az OKTE alelnöke lett, a következő évben főigazgatói címet kapott, és tagságot kapott az Országos Közoktatási Tanácsban. Ebben a minőségében számtalan feladatot ellátott, így ő szerkesztette, és a kémiai részét írta a *Reáliskolai Utasításoknak*. Számtalan felkérés érte: Eötvös hívta a minisztérium középiskolai osztályának élére, de nem ment. 1904-ben azonban már nem mondhatott nemet a miniszternek, aki a Budapesti V. kerületi Reáliskola igazgatójának hívta. Itt ő építtette az új épületet, a rajz- és tornatermet, új könyvtárat létesített, tanári tanácskozástermet, később egy új épületszárnyat és számtalan felszerelést szerzett az iskolának.¹⁶ 1905 tavaszán a Társadalomtudományi Társaság ülésén Rombauer is felszólalt a középiskolák problémáit kifejtve s az üres támadásokat visszaverve. Hasonló felszólalást tett a Tanáregyesület az évi közgyűlésén. Olyan vádak ellen védekezett, mint például hogy a túlzott tanterv, tananyag rossz hatással volna a gyermekek idegállapotára.¹⁷ 1906-ban részben a támadások következtében, részben, mert belátta, hogy a középiskolák egységes közállásának leküzdhetetlen akadályai vannak,¹⁸ mégis lemondott a tanáregyesület alelnökségéről, s lemondását Beöthy Zsolt elnök is követte, aki egyik legjobb barátja volt.

Rombauer ezzel a döntésével részben visszavonult, közéleti tevékenységét mégsem adta fel teljesen. Számos humánus intézkedés életbeléptetését vitte keresztül a budapesti evangélikus egyházban. Az ő indítványára határozta el az egyház, hogy ezentúl szegény sorú zsidó tanulók is részesülhetnek tandíjmentességben. A vallástanítás felügyeletét még idős korában is ellátta, és a vallástanítók fizetésének rendezéséért is közbenjárt.

Úgy tűnhet, Rombauer Emil nem változtatott alapvetően társadalmi közeget, mikor Brassóba került. Magyarországon maradt, sőt szász létére szász városba került. Beilleszkedése mégsem volt zökkenőmentes: nehézségeit részben szélsőségesen humánus, haladó és megalkuvást nem ismerő természete okozta, legalábbis hozzájárulhatott ahhoz – úgy tűnik, Brassóban még a szászok is nehezen fogadták be. Miközben Amerikába kivándorló unokatestvérét, Rombauer Rodericket menekült helyzete és integrálódási vágya eltávolította nemcsak magyarságától, hanem

európaiságától is, addig Emilt a haza sorsán való fáradozása megerősítette nemzeti identitásában. Állítható azonban, hogy fejlődésbe vetett hite és emberszeretete adta jellemének meghatározó karakterét.

■ JEGYZETEK

1. A család életét részletesen lásd: Koudela Pál: *Négy felvidéki város*. L'Harmattan, Bp., 2016.
2. Rombauer Emil: *A társadalom és az iskola*. Felolvasta a Társadalomtudományi Társaság 1905. május 19-i ülésén. In: *A Budapesti V. kerületi M. Kir. Áll. Főreáliskola 1904/5. évi Értesítője*. XXXIII. 5–30.
3. *A Selmecbányai Ág. h. Ev. Lyceum Értesítője az 1882/83. tanévre. Az oktatók*. 5.
4. Rombauer Emil: *A középiskolai oktatás sikerességének akadályairól s azok elhárításának módjáról*. Bp., 1885.
5. *A Brassói Főreáliskola Értesítője az 1889/90. tanévre*. 3–11.
6. Rombauer Emil levele Brassó Sz. K. Városhoz. 1888. május 4.
7. Binder Jenő: *Rombauer Emil*. Légrády, Bp., 1914. 10.
8. i. m. 11.
9. Rombauer Emil: *A Brassói Magyar Királyi Állami Főreáliskola alapításának és eddigi működésének története*. In: *A Brassói Állami Kir. Kat. Főreáliskola értesítője az 1892/93. tanévre*. 3–104.
10. Radnai Gyula: *Az Eötvös-korszak*. Fizikai Szemle 1991. 10. sz. 341.
11. Rombauer Emil: *A középiskola feladata*. In: *Kármán Mór- emlékkönyv*. Bp., 1897. 162–170.
12. Rombauer Emil: *A Brassói Magyar Királyi Állami Főreáliskola alapításának és eddigi működésének története*. In: *A Brassói Állami Kir. Kat. Főreáliskola értesítője az 1892/93. tanévre*. 3–104.
13. *Emlékkönyv a „Brassói Magyar Dalárda” fennállásának félszázados évfordulója alkalmára*. Szerk. Rombauer T. Brassó, 1913.
14. Rombauer Emil: *A tanárképzésről*. OKTE 1891/nov. 1891/dec.
15. Radnai Gyula: *Az Eötvös-korszak*. Fizikai Szemle 1991. 10. sz. 341.
16. Rombauer Emil: *A társadalom és az iskola*. Felolvasta a Társadalomtudományi Társaság 1905. május 19-i ülésén. In: *A Budapesti V. kerületi M. Kir. Áll. Főreáliskola 1904/5.-évi Értesítője*. XXXIII. 5–30.
17. Rombauer Emil: *A középiskolai reform kérdéséhez*. OKTK 1904/5. évf. 62–72.
18. *Az egységes jogállásítású középiskolákról*. Szakértekezlet. 1906. január 29–31-én Jegyzőkönyv. 119. és 139.

